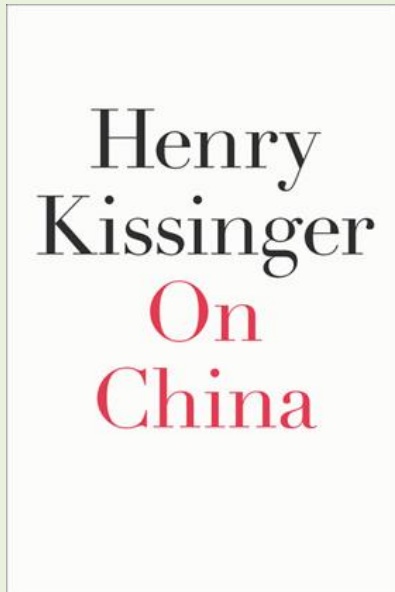

Mészáros Tamás Henry Kissinger Kínáról

(Henry Kissinger: *On China*)

A Kínai Népköztársaság (KNK) nyitása, reformja és ennek köszönhető ismételt felemelkedése egyértelműen Teng Hsziao-ping (Deng Xiaoping) nevével fonódott össze. A reformok sikerességéhez és a felemelkedés lehetőségessé válásához azonban Teng megkérdőjelezhetetlen érdemei mellett elengedhetetlen volt az is, hogy az Amerikai Egyesült Államok vezetése az 1970-es évek elején felismerje és kihasználja az 1960-as évek kínai–szovjet elhidegülése által kínált „rendkívüli stratégiai lehetőséget”. E kínai–amerikai közeledés és kvázi kiegyezés talán első számú stratégja és gyakorlati menedzselője, Henry Kissinger – Richard Nixon amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója, majd Nixon és Gerald Ford elnök külügyminisztere – volt. Tavaly megjelent, *On China*

című könyvében részben saját tapasztalataira és a kínai vezetőkkel folytatott tárgyalásaira alapozva, részben pedig – korábbi műveihez hasonlóan – történelem- és politikatudományi módszerek alkalmazásával nyújt részletes, átfogó és színes áttekintést Kína diplomáciájáról, elsősorban a XX. század második felére összpontosítva.

Kissinger tizennyolc fejezetes elemzését a több ezer éves múltra visszatekintő – sőt Kissinger tizennyolc fejezetes elemzését a több ezer éves múltra visszatekintő – sőt, a kínai gondolkodás szerint „kezdet nélküli”, azaz örökkévaló, s az átmeneti válságok után a „harmónia” állapotába mindig visszatérő – Középső Birodalom diplomáciájának és világnézetének történelmi-filozófiai alapjainak vizsgálatával kezdi. Ennek egyik alappillére a konfuciuszi filozófiában gyökerező *tienhszia* (*tianxia* – jelentése nagyjából: „minden az ég alatt”) koncepciójára épülő, a kínai kulturális hierarchia által jellemzett sinocentrikus tributárius rendszer volt, amely a Nyugat XIX. századi kelet-ázsiai megjelenését megelőzően a regionális államközi rend alapját képezte.¹ E hierarchia legfelső fokán Kína és annak császára, a „mennyegek fia” állt, a többi nép „rangját” pedig a kínai kulturális-civilizatorikus vívmányokhoz való proximitásuk határozta meg. A másik pillér Szun-ce (Sun Tzu) *A háború művésze* című művében leírt kínai reálpolitika és a *shi* koncepciója volt, amelynek értelmében a stratégiai helyzetet egy nagyobb egész részeként, folyamatában kell elemezni, s az ellenfél leggyengébb pontjára kell csapást mérni (30. o.). Kissinger ez utóbbit a *wei qu* (vagy ismertebb japán néven: go) táblajátékkal illusztrálja, amelyben a cél – a totális győzelmet megkívánó nyugati sakkal szemben – az ellenfél körbekerítése. A bekerítettség elkerülése pedig a mindenkori kínai külpolitika alapja.

A szerző az első fejezetekben a mennyei birodalom felsőbbrendűségén alapuló – és gyengesége belátására képtelen – kínai diplomáciának a jóval fejlettebb, de „civilizálatlanságuk” miatt „barbárnak” tartott hatalmakkal – az európai nemzetállamokkal, az Orosz Birodalommal és a Japán Császársággal – való találkozását mutatja be, amely végül Kína kvázi gyarmatosításához és számos felkeléshez vezetett. Az új barbárokat a korábbi potenciális hódítók – akik között szintén akadtak Kínánál nagyobb katonai erőt képviselők – ellen alkalmazott, azokat egymás ellen uszító, valamint a kínai nép tűrőképességében és a barbárok kifulladásában bízó taktika nem volt képes a Kínát felőrlő külső és belső kihívások elhárítására. Kissinger olvasatában a XX. század elejére a háborúzó államok korához (i.e. 476–221) hasonló helyzet alakult ki Kínában (87. o.), majd, mind ismeretes, Japán kebelezte be az ország jelentős részét.

A kínaiak által „szégyenteljes évszázadnak” is nevezett időszaknak a KNK megalapítása vetett véget. A KNK első vezetője, Mao Csetung (Mao Zedong) azonban szakított a Középső Birodalom konfucionista harmóniaideáljával: rendszere a folyamatos forradalomra épült, s ezáltal állandó válságot eredményezett (93–95. o.). Ennek ellenére, a kommunista Mao külpolitikája – Kissinger meglátása szerint – többet merített Szuncétól és más konfucionista szerzőktől, mint Lenintől (102. o.). A világforradalom iránti elkötelezettsége is legfeljebb ideológiai jellegű volt, mintsem gyakorlati, stratégiáját pedig elsősorban Kína bekerítésének megakadályozása irányította. Mao elődjéhez hasonlóan sinocentrikus volt, s ebből fakadóan – továbbá a Szovjetunióval fennálló geopolitikai, illetve történelmi gyökerű konfliktusai következtében – a koreai háborút követően mindkét szuperhatalommal szemben konfrontatívan lépett fel. Kissinger olvasatában Mao a klasszikus kínai „üres város” stratégiát

alkalmazta: materiális gyengeségeiből pszichológiai előnyt kovácsolt. Ugyanakkor Szun-ce „harcias egymás mellett élésének” modern formáját, az „offenzív elrettentés” taktikáját is felhasználta (173. o.) – többek között egy atomháborútól sem riadva vissza.² Az egyik irányban aláásta egy Moszkva vezette, egységes „világkommunizmus” kiépítését, míg a másik oldalon a Tajvan-kérdéssel tartotta sakkban az Egyesült Államokat, s emellett India ellen is frontot nyitott a hatvanas évek elején.

A könyv legérdekesebb részének mind a kínai történelmet és külpolitikát jól ismerő, mind pedig a laikus olvasó számára a szovjet–kínai elhidegülést követő kínai–amerikai közeledést és a – Kissinger szavával élve – „kvázi szövetség” kialakulását taglaló fejezetek ígérkeznek. Az 1960-as években mindkét országot felfordulás jellemezte: míg Kína a kulturális forradalom okozta zűrzavarral küzdött, és ezzel egyidejűleg a kínai–szovjet kapcsolatok gyors romlásával kellett szembenéznie, addig az Egyesült Államok politikai konszenzusát a vietnami háború kezdte ki. Kissinger meglátása szerint Mao a közeledést stratégiai célnak tekintette, Nixon pedig – a vietnami háború kudarca után – az amerikai külpolitika és a nemzetközi vezető szerep újrafogalmazásának lehetőségeként tekintett a nyitásra. Mao retorikája már 1965-ben a közeledés irányába mutatott, s „az időszak szükségszerűségeinek fényében elkerülhetetlen volt, hogy Kína és az Egyesült Államok utat találjon [az együttműködésre]” (214–215. o.). A folyamatot – amelyben maga is kulcsszerepet játszott – Kissinger példátlan részletességgel írja le, gyakran idézve a Maóval és Csou En-laj (Zhou Enlai) akkori kínai miniszterelnökkel folytatott beszélgetéseiből, s átfogó portrét rajzolva a két kínai államférfiről.

A kapcsolatfelvétel – amely Kissinger két, 1971-es titkos kínai látogatásával indult – és a közeledés menedzselése korántsem

volt egyszerű. Az ideológiai nézeteltéréseket félretéve is számos vitás pont nehezítette az együttműködést – például Tajvan és Vietnam kérdése, illetve az amerikai–japán szövetség. De Peking és Washington a szovjetek feltartóztatását illetően sem értett egyet teljes mértékben: míg az előbbi egy minden területre kiterjedő, erőteljes globális feltartóztatással akarta maximalizálni a biztonságát,³ addig az utóbbi, habár hasonlóan eltökélt volt a nemzetközi egyensúlyra leselkedő veszélyeket illetően, nyitott maradt a kapcsolatok javítására. Bár Mao hajlandó volt közeledni az Egyesült Államokhoz, Kína esetleges gyengeségeit soha nem volt hajlandó elismerni, ahogy a KNK közvetlen nemzeti érdekein túlmutató felelősségvállalásra sem volt képes (275. o.). Mindez pedig Kissinger szerint Kína „megszállott önmagára támaszkodásával” párosult (289. o.). A problémás közeledés az 1970-es évek közepén az amerikai Watergate-botrány és a Mao halálát követő kínai hatalmi harc folyamányaként ismét megtorpant – azonban korántsem rekedt meg.

Az 1970-es évek végén hatalomra jutott Teng – habár a belpolitikában feladta Mao folyamatos forradalmát – külpolitikájában elődjéhez hasonló érdekeket fogalmazott meg – a két vezető közti stílusbeli különbségek azonban szembetűnőek voltak. Teng diplomáciájában is modernebb volt elődjénél: míg Mao a császárokhoz hasonlóan magához hívatta partnereit, addig Teng hatalma kezdetén maga járta körbe a világot, hogy tárgyalásokat folytasson.⁴ Teng hangnemváltást is hozott: a kínai felsőbbrendűség helyett a világtól való tanulás szükségességét hangsúlyozta. Kissinger szerint a kínai–amerikai stratégiai együttműködés a Tajvan-kérdés 1978-as rendezését követően, Teng 1979-es amerikai útján és a KNK vietnami katonai beavatkozásának idején érte el csúcspontját.

Ronald Reagan elnöksége (1981–89) alatt a kapcsolatot – amit a külpolitika autonómiájának szükségességét gyakran hangoztató, és mindezt a gyakorlatba átültetni is megkísérlő Kissinger szerint az amerikai elnökváltások is gyakran hátráltattak – elsősorban a szovjetkérdés határozta meg. Azonban Moszkva problémáiból a két oldal ellentétes konklúziót vont le: míg az Egyesült Államok a hidegháború megnyerésének lehetőségét látta benne, addig Kína nem volt érdekelt az amerikai értékek globális győzelmében, s inkább saját pozíciójának erősödéseként értelmezte azt (388. o.).

A kapcsolat normalizálásában bekövetkezett legfőbb töréspont mégsem ez, hanem a Tienanmen téri tüntetések véres leverése lett, amely Kissinger olvasatában „a kulturális forradalom emléke és a káosztól való történelmi félelem” miatt következett be (410. o.). Ahogy Teng fogalmazott: a világ békéje nagyban függ attól, hogy Kínában rend van. A „politikai stabilitást választó” kínai vezetőket meglepte a külvilág reakciója, s külpolitikai céljukká a KNK nemzetközi pozíciójának mielőbbi visszanyerése vált. A viszonylag enyhe szankciókkal reagáló, s az amerikai közönség felé kemény retorikát folytató, de a kínaiakat a diplomáciai csatornákon a kapcsolat stabilitásáról biztosító George H. W. Bush amerikai elnök „ügyesen és elegánsan” kezelte a helyzetet (416. o.) – írja Kissinger azon realista nézetet hangsúlyozva, miszerint az emberi jogok túl heves védelme ellentmondhat a nemzeti érdekeknek. Az események hatására Teng visszavonult, s huszonnégy, illetve tizenkét írásjelben megfogalmazott intelmeit hagyta az őt követő vezetőkre⁵ – ezek pontos értelmezése a mai napig vitatott, s Kissinger szerint ez nagyban befolyásolhatja a kínai–amerikai kapcsolatok jövőjét is.

A Teng utáni időszakot a szerző „az újabb megbékéléshez vezető hullámvasútként”

jellemzi: Bill Clinton elnöksége (1993–2001) alatt először ütötték fel a fejüket a gazdasági-kereskedelmi jellegű viták, amelyeket az 1995–1996-os tajvani válság csak tovább tetézt. Ennek ellenére, „a szuperhatalom Amerika, a dinamikus Kína, a globalizált világ és a világpolitika súlypontjának az atlanti térségből a csendes-óceáni térségbe való fokozatos áthelyeződése békés és kooperatív kapcsolatot követelt” a két országtól. A kínai–amerikai viszonyok a tajvani válságot követően jelentősen javultak (477. o.). A Tenget követő Jiang Zemin (Csiang Cö-min) alatt Kína hatalmasat változott, s így érdekrendszer is kitágult. Azonban Kína történelme nem ismer olyan nemzetközi rendszert, amelyben a Középső Birodalom mellett más szuperhatalom is jelen lett volna, ahogy az érintett szuperhatalom, az Egyesült Államok sem ismer ilyen felépítést. Elkerülhetetlen egy új nemzetközi rendszer kialakulása – állapítja meg Kissinger (481. o.), arra azonban nem ad választ, hogy ez a rendszer milyen is lesz.

Kissinger amilyen gazdagon, részletesen és mélyrehatóan írja le a kínai–amerikai diplomácia múltbéli történetét, olyan szűkszavú a jelenkor folyamataival és a jövőbeli kilátásokkal kapcsolatban. A kínai vezetés negyedik generációjának bemutatása után, a könyv utolsó fejezetében az egyes kínai szerzők által megfogalmazott konfrontatív – az Egyesült Államok hanyatlására és Kína vezető világhatalmi szerepére vonatkozó – nézeteket veti össze Dai Bingguo (Taj Ping-kuo) külügyi államtanácsosnak a kínai vezetésnek az ország „békés fejlődése” iránti elkötelezettségét ecsetelő kiáltványával. Az elmúlt évtized kínai külpolitikai lépéseire azonban nem tér ki részletesen.

Ehhez hasonlóan, a könyv epilógusában először az I. világháborút megelőző brit–német kapcsolatrendszerhez hasonlítja a jelenlegi kínai–amerikai viszonyt, az össze-

ütközés elkerülhetetlenségét taglaló 1907-es Crowe-memorandumra hivatkozva. Ezt követően a történelmi példák elvetésével kijelenti, hogy Peking és Washington potenciális konfliktusa sokkal inkább gazdasági, mint katonai jellegű. Sőt, végül egy, az atlanti közösséghez hasonló csendes-óceáni közösség létrehozásának lehetőségét is felveti. A jelent és a jövőt tehát a realista Kissinger meglehetősen diplomatis hangnemben járja körül, jóslatokba bocsátkozás helyett pedig a lehetséges problémák felvetésére szorítkozik, amelyekre meglehetősen homályos megoldásokat vázol.⁶ Ugyanakkor az is igaz, hogy a szerző az epilógust megelőző bő ötszáz oldalon megfelelő munícióval látja el az olvasót, hogy az saját konklúziót vonjon le a kínai külpolitika természetéből.

Hasonlóan keveset foglalkozik a szerző a kínai reform „melléktermékeivel”, azaz a politikai-gazdasági rendszer változásaival, s azoknak az ország külpolitikájára gyakorolt hatásával; ahogy a Kínai Kommunista Párt belső köreiből, illetve a kínai akadémiai szférában az ország helyzetéről, kilátásairól és stratégiájáról folyó diskurzus sem kerül szóba. Kissinger konzekvensen a vezetők nézeteire és elképzeléseire, valamint a konfuciuszi filozófiai és a Szun-ceféle stratégiai háttérre összpontosít, s ezen, illetve a nagyhatalmi diplomácia természetén kívül más faktorokat egyáltalán nem vesz számba.

Kissinger könyve átfogó leírását adja a kínai külpolitika és a kínai–amerikai diplomácia történelmének, s habár nem tartalmaz jelentős mértékben új információt, nemcsak a Kínával most megismerkedni kívánó olvasók, hanem az ország történelmét és nemzetközi kapcsolatait jól ismerő közönség számára is nyugodt szívvel ajánlható olvasmány – különösen igaz ez a szerző személyes tapasztalatait taglaló fejezetekre, valamint a kínai külpolitika filozófiai-stratégiai alapjaira vonatkozó

fejtegetésekre. Ugyanakkor Kissingernek az elsősorban a nagyhatalmi kapcsolatokra és az állami vezetők nézeteire támaszkodó megközelítése bár valóban figyelemre méltó, de a kínai külpolitika természetének és a nemzetközi rendre gyakorolt hatásainak mélyrehatóbb megismeréséhez önmagában még nem elégséges.

Jegyzetek

¹ A tienhszia és a tributárius rendszer az elmúlt években a kínai külpolitikával és világnézettel kapcsolatos kutatások egyre hangsúlyosabb elemévé vált, kiváltképp annak fényében, hogy a koncepció az előző évtized második felétől a kínai diskurzusban is előtérbe került, köszönhetően elsősorban Csao Tingjang (Zhao Tingyang) munkásságának, aki szerint Kína a jövőben egy, a tienhszián alapuló nemzetközi rendet kell, hogy kialakítson. L. többek között: Zhang Yongjin: „System, Empire and State in Chinese International Relations”. *Review of International Studies*, No. 27 (2001). 43–63. o.; William A. Callahan: „Remembering the Future – Utopia, Empire, and Harmony in 21st-Century International Theory”. *European Journal of International Relations*, Vol. 10. No. 4. (2004). 569–601. o.; Zhao Tingyang: „Rethinking Empire from a Chinese Concept »All-Under-Heaven« (Tian-xia)”. *Social Identities*, Vol. 12. No. 1. (2006). 29–41. o.; William A. Callahan: „Chinese Visions of World Order: Post-Hegemonic or a New Hegemony?”. *International Studies Review*, Vol. 10. No. 4. (2008). 749–761. o.; Zhang Feng: „Rethinking the »Tribute System«: Broadening the Conceptual Horizon of Historical East Asian Politics”. *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 2. No. 4. (2009). 545–574. o.; Zhou Fangyin: „Equilibrium Analysis of the Tributary System”. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 4, No. 2. (2011). 147–178. o.; Zhang Yongjin – Barry Buzan: „The Tributary System as International Society in Theory and Practice”. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 5. No. 1. (2012). 3–36. o.

² Habár akkoriban Kínának még nem voltak atomfegyverei, Mao úgy fogalmazott: „Nem kell félnünk az atombombáktól és -rakétáktól (...) Ha az imperialisták háborút indítanak ellenünk, elveszthetünk több mint háromszázmillió embert. Na és?” (167. o.)

³ Kissinger megfogalmazása szerint „(Mao) volt a kvintesszenciális hidegháborús harcos; az amerikai konzervatívok is büszkék lettek volna rá”.

⁴ Teng az 1979-es útját követően azonban már nem hagyta el Kínát, s utolsó éveiben a korábbi kínai vezetőkre jellemző megközelíthetlenség jellemezte (367. o.).

⁵ Teng ún. huszonnégy írásjeles stratégiája a következő: „Vizsgálódj tárgyilagosan, vedd meg a lábad, kezeld az ügyeket nyugodtan, rejtse el a képességeidet és várd ki a sorodat, ne tűnj ki, és sohase törj az élre”. A stratégia értelmezését illető viták – amelyek döntően azután kerültek előtérbe, hogy Kína az elmúlt évek során sokak szerint feladta a Teng által megfogalmazott passzív, „visszahúzó” és megalkuvó külpolitikai irányvonalat – arra vonatkoznak, hogy mit is jelent pontosan a „rejtse el a képességeid és várd ki a sorodat” megfogalmazás. Egyes kutatók ezt úgy értelmezik, hogy Kína már „kivárta a sorát”, és gazdasági-katonai megerősödésével párhuzamosan egyre inkább „élre tör” majd.

⁶ Kissinger egy újabb írásában részletesebben is foglalkozik a kínai–amerikai kapcsolatok jövőjével. L. Henry Kissinger: „The Future of U.S.–Chinese Relations: Conflict Is a Choice, Not a Necessity”. *Foreign Affairs*, Vol. 91. No. 2. (2012). 44–55. o.

(Henry Kissinger: *On China*. London, Allen Lane, 2011. 586 o.)

(Első közlés: *Külügyi Szemle*, 2012, 2. 195–200.)